

**HOWARD BRENTON'IN *THE CHURCHILL PLAY*
ADLI ESERİNDE DEVLET ELİYLE UYGULANAN
TOPLUMSAL ŞİDDET⁺**

Sedat BAY^{*}

Özet: Çağımızın önde gelen sosyalist İngiliz oyun yazarlarından biri olan Howard Brenton, yazmış olduğu otuzdan fazla oyunda şiddet olgusuna oldukça büyük bir önem vermiştir. Her ne kadar bireysel şiddet olayları hem bireyler hem de toplum için tehlikeli sonuçlar ortaya çıkarsa da bu eylemler genellikle önceden öngörülebilir ve önlenilecek eylemler iken, özellikle değişik toplumsal gruplar arasında meydana gelen kolektif, toplumsal şiddet olayları, bireysel şiddet eylemlerinden çok daha tehlikelidir. Özellikle devlet tarafından uygulanan şiddet bu tür şiddet eylemlerinin en önemlisi ve tehlikelidir. Brenton da eserlerinde ve de özellikle bu çalışmanın konusunu oluşturan *The Churchill Play* adlı oyununda bu konuyu ele almaktadır. Bu eserde devlet tarafından toplumun değişik tabakalarına ve gruplarına karşı uygulanan baskı ve şiddet olayları ve toplumsal sorunların önemli bir sebebi olan ekonomik eşitsizlik ele alınmaktadır. Brenton bu eserle birlikte şiddetin devlet tarafından kitleleri kontrol altında tutmak için nasıl bir araç olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler. Howard Brenton, şiddet, kolektif şiddet, *The Churchill Play*, toplama kampı

State-based Social Violence in Howard Brenton's *The Churchill Play*

Abstract: Howard Brenton who is one of the leading socialist playwrights of contemporary British Literature has written more than thirty plays most of which are concerned with the question of violence. Though individual acts of violence have a great impact on both the members of the society and the structure of the society as a whole, they are transitory and can be predicted and

⁺ Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2010 yılında hazırlanan "*Howard Brenton'ın Tiyatro Eserlerinde Şiddet ve Boyutları*" adlı doktora tezinden esinlenilerek geliştirilmiştir.

^{*} Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sivas.
sbay@cumhuriyet.tr

somewhat eliminated. But collective violence which occurs especially between the different groups in the society has much more lasting impact than the individual violence. Especially the collective violence committed by the state is the most important and the most dangerous of all. Brenton focuses on this type of violence in his plays, especially in *The Churchill Play*, which constitutes the subject of this study. In this play, he deals with the exercise of state powers on its own society, negative consequences of social and economic inequalities. With the help of this play Brenton shows us that violence is the ultimate means maintaining power and keeping whole citizens under control.

Key Words: Howard Brenton, violence, collective violence, *The Churchill Play*, entrapment camp

1. Tanım ve Giriş

Şiddet tarihin başlangıcından, mitlerin ve efsanelerin hüküm sürdüğü eski çağlardan bu yana insanlıkla birlikte var olan bir olgudur. Antropologlar tarafından yapılan araştırmalar, şiddet eylemlerinin tarihin ilk dönemlerinden bu yana sosyal hayatımızın yaygın ve kaçınılmaz bir parçası olduğunu ortaya koymuştur (Schmidt, Scröder, & Ingo, 2001:1-8). Şiddetle birlikte yaşamak zorunda olmamızın sebebi, şiddetin kaynağının insanoğlu olmasıdır. İnsanın bulunduğu yerde şiddetin varlığı kaçınılmazdır. O halde; şiddet aynı zamanda kültürel bir olgudur ve bu nedenle şiddet eylemlerinin tür, amaç ve uygulanış şekillerinin kültür ve ortama göre farklılık göstermesi doğaldır. Değişmeyen tek şey ise şiddetin her kültürde ve her dönemde var olduğudur.

Howard Brenton'ın kendisi ile yapılan bir söyleşide ifade ettiği şekli ile "Kültür insanların birbirlerine yaptıklarından ibaret" (Democracy is always feared, 2006) ise, şiddet de kaçınılmaz olarak kültürün bir parçasıdır. Bu nedenle, kültürün bir parçası olan şiddet olgusunun edebiyatın ve edebiyatçıların ana ilgi alanlarından biri olması kaçınılmazdır. R. A. Foakes *Shakespeare and Violence* adlı eserinde, insanoğlunun şiddet bağımlısı olduğunu ve bu nedenle bizlerin bu şiddet ile yaşamak zorunda olduğumuzu kabullenip, bu konuyu ele alan hikâyeler ve ölümsüz edebiyat eserleri aracılığı ile şiddeti anlamaya çalışmamız gerektiğini ifade etmektedir (Foakes, 2003). Bu nedenle, yapacağımız çalışmada, Howard Brenton'ın eserlerinde bir insanlık sorunu olarak karşımıza çıkan şiddet olgusunun en önemli türlerinden biri olan ve devlet eliyle uygulanan toplumsal şiddetin *The Churchill Play*'de nasıl yansıtıldığını inceleyeceğiz.

2. Toplumsal Şiddet

Toplumsal şiddet, en geniş anlamı ile bir toplumun farklı gruplarının birbirlerine karşı uyguladıkları kolektif şiddet eylemleri olarak tanımlanabilir. Din, dil, ırk, sosyal ya da siyasal düşünceler, ekonomik çıkarlar gibi insanları bir araya gelerek gruplar ve toplumlar oluşturmaya iten unsurlar, aynı zamanda da bu gruplar arasında meydana gelen şiddet eylemlerinin de kaynaklarıdır. Tarih insanların değişik amaçlarla bile olsa bir araya gelerek toplumsal gruplar oluşturmaları ve bu grupların birbirleri ile değişik alanlarda ilişkiler kurması ile başlar. Tarihin başlangıç noktası aynı zamanda da toplumsal şiddetin başlangıcıdır. Sosyal grupların varlığı diğer grupların varlığı ile anlam kazanır, bir grubu diğerinden ayıran farklar onların var olduklarının da bir göstergesidir. Ancak, farklılıklar aynı zamanda da gruplar arasındaki sürtüşme ve mücadelelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Gruplar arasında meydana gelen güç mücadelesi ve kaynakların paylaşımında daha etkin olabilme isteği toplumsal şiddeti kaçınılmaz hale getirmiştir.

Bu durum insanlar arasında yönetenler ve yönetilenler diye isimlendirilen iki temel gurubu da ortaya çıkarmıştır. Toplumsal düzeni koruma ve idare etmek görevi kendilerine verilmiş olan idarecilerin oluşturmuş olduğu yönetim sistemi olarak da adlandırılabilen olan, devletin kendi vatandaşlarına karşı uyguladığı şiddet eylemleri, toplumsal şiddet eylemlerinin en etkili ve tehlikeli olan şeklidir. Çünkü devlet, gruplar arasındaki ilişkilerin hangi temellere dayanacağını belirleyen güçtür ve bütün bireylerin ve grupların uyması gereken kuralları koyan ve bu kurallara uyulmasını sağlayan kurumdur. Ancak, devlet bunu yaparken çeşitli nedenlerle de olsa kendi vatandaşlarına şiddet uygularsa, bu devlet eliyle uygulanan toplumsal şiddet anlamına gelmektedir. Şiddetin kaynağı şiddetle mücadele etmesi gereken yapı olan devlet olduğunda, şiddetin önlenmesi neredeyse olanaksız bir şekil alır.

Brenton'a göre toplumsal şiddetin ortaya çıkmasında devlet sisteminin ve idarecilerin payı her zaman çok büyük olmuştur. Modern bir hiyerarşi sistemine dayalı olan günümüz toplumlarında, seçkinler kendi ayrıcalıklı konumlarını sürdürmek için her türlü şiddet metoduna başvurmakta, ancak başkaları tarafından gerçekleştirilen şiddet eylemlerini ise "suç" olarak kabul ederek, bu suçu cezalandırmak için yine şiddete başvurmaktadır. Bu şekilde uygulanan adalet, şiddet eylemlerini kabul edilebilir yasal şiddet ve kabul edilemeyen yasadışı-şiddet olarak iki gruba ayırmaktadır. Yöneticiler tarafından uygulandığında yasal olan şiddet, yönetilenler tarafından uygulandığında yasa dışı olarak kabul edilmektedir.

Brenton'ın eserlerinde günümüzün egemen yönetim şekli olan demokrasinin diğer yönetim şekillerinden daha az şiddet içermediğine dair olan inanç açıkça ortaya konmaktadır. Dünya her dönemde olduğu gibi, güç arayışının etrafında gelişen olaylar ile şekillenmektedir. İnsanlar, gruplar ve hatta ülkeler arasındaki

ilişkileri bile belirleyen aralarındaki güç dengesidir. Demokratik toplumlarda bile şiddet kitleleri boyunduruk altında tutmanın en önde gelen yolu olarak mevcudiyetini sürdürmektedir. Hiyerarşiye dayalı demokratik toplumlarda ve yenedünya düzeninde, şiddetin sorunları çözmek için kullanımı sadece seçkinlere ait bir hak olarak varlığını sürdürmektedir.

Günümüzde devletlerin yönetim şekilleri temelde aynı kurallara dayanır. Bütün idari yapı hiyerarşiye dayalıdır ve ufak, sınırlı bir grup tarafından kontrol edilir. Seçkinlerden oluşan ve idareyi elinde tutan grup, sosyal ve ekonomik düzenlemeler ile kendi çıkarlarını korumaktadır. Brenton'ın eserlerinde karşımıza çıkan seçkinler, vergi indirimleri, seyahat ayrıcalıkları, özel eğitim fırsatları, kendilerine tahsis edilen seçkin konutlar ve tatil olanakları ile birlikte herkesin hayallerini süsleyen hayatlar sürerken, bu imrenilen hayatların maddi masraflarını karşılamak zorunda bırakılan sessiz halk kitleleri ise sefalet ve olanaksızlıklar içindedir. Gerek kapitalist gerekse sosyalist örnekler ile iktidarı ellerinde tutan güçlerin bu gücü dar bir grup dışında kimse ile paylaşmak istemediklerini ortaya koyan Brenton, tarihin karanlık sayfalarında kaldığı sanılan efendi-köle ilişkisine benzer bir toplumsal yapının varlığının devam ettiğini ortaya koymaktadır. Beccy Reese ile yapmış olduğu söyleşide, Brenton kendisinin de iktidar tarafından sanatçılara karşı uygulanan baskıdan etkilendiğini *Ugly Rumours* adlı oyunun sahnelenmesi ile ilgili tartışmaları örnek vererek şu şekilde ifade etmektedir:

Oyun kendilerine önerildiğinde, National Tiyatro'nun tepkisi sandalı kayalara vurmak istemediklerini ifade etmek oldu ve öneriyi reddettiler. Almış olduğum bir mektupta beni ürperten bir cümle vardı. Temelde hükümeti huzursuz etmek istemediğimizi söylüyordu. Şu anda kendimizi çok kötü hissediyoruz çünkü hükümetin bizlere gözdağı vermekte olduğunu her yerde hissedebiliyoruz ve çok ileri gidersek ve çizgiyi çok aşarsak bu kariyerimizin sonu olabilir. (Reese, 1998)

Brenton bu ifadeler ile inanılanın aksine, kapitalist Batılı toplumlarda ifade özgürlüğünün gerçek anlamda var olmadığını, iktidarın kendi resmi ideolojisine uygun olmayan sanatsal faaliyetlere karşı baskı uygulayarak, toplumsal şiddetin en etkin örneklerinden birini vermekte olduğunu ortaya koymaktadır. Burada kendisine baskı uygulanan ve toplumsal şiddete uğrayan sadece sanat ve sanatçı değildir. Sanat ve sanatçı ile halk arasındaki iletişim, devlet tarafından uygulanan üstü kapalı sansür tarafından engellenmekte ve halkın doğru ve tarafsız haber alma ya da özgür bir irade ile sanatsal faaliyetlere katılabilme haklarına müdahale edilmektedir.

İdeolojik farklılıklar değişik ülke ve toplumlar arasında şiddete sebep olduğu gibi, aynı zamanda da aynı toplum içerisinde farklı dini inanış ya da mezheplere veya ideolojilere sahip olan grupların arasında baskı ve şiddet eylemlerine sebep olur. Çoğunluk tarafından azınlıklara karşı uygulanan dinsel

ayrımcılık, azınlık gruplarının kendi inançlarını mümkün olan bütün şekillerde ve şiddetle savunmaları sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Kendi vatandaşlarından şüphelenmeye başlayan bir devlet yapısında ise şiddet eylemlerinin artması ve Brenton'ın eserlerinde gösterdiği gibi, bu insanları baskı altına almak ya da ortadan kaldırmak için toplama kamplarına ya da sürgüne göndermesi devletlerin doğal tepkisi olarak görülecektir (Lutz, 2004). Brenton, bir devletin kendi vatandaşlarına karşı dini ya da ideolojik farklılıklardan dolayı şiddet uygulamasının hem Kapitalist hem de Sosyalist devletlerde yaygın olarak görüldüğü tezini ortaya koyar. Kendilerine karşı çoğunluk tarafından uygulanan şiddet karşısında, azınlık gruplarının da kendilerini korumak amacı ile şiddet eylemlerine girişmeleri, durumu daha da karmaşıktır.

Brenton'ın eserlerinde, Roma İmparatorluğu gibi eski totaliter yapı ve devletlerin yerini, yeni modern totaliter sistemler almıştır. Modern totaliter rejimlerin ana amacı elit tabakanın siyasal hâkimiyeti ellerinde tutmasına olanak sağlamaktır. Yeni totaliter rejimler amaçlarına ulaşmak için tutuklamalar, bireylerin özgürlüklerinin kısıtlanması, merkezi yönetimin etkisinin artırılması ve rakiplerin baskı altına alınması gibi yöntemlere başvururlar (Amos, 1981). Gücü elinde tutan devlet ya da gruplar, kendi çıkarları için çekinmeden şiddet uygulayabildikleri gibi, şiddet uygulayan diğer grupları ya da kişileri destekleyebilmekte ve hatta suikast girişimlerinde bile bulunabilmektedirler. Bu olaylar, devletlerin diğer insanları ve devletleri korkutmak için kullandıkları psikolojik savaş teknikleri olduğu gibi, aynı zamanda bir devletin kendi vatandaşlarını sindirmek içinde kullandığı bir araçtır. Bu da şiddetin elit tabaka ve sıradan kitleler arasındaki güç gösterisinin en açık ifadesi olduğu görüşünü desteklemektedir (Van Steenis, 2003).

Otoriter yönetim şekilleri karşıt tepki olarak halk hareketleri ve ayaklanmalarını meydana getirebilmektedir. Resmi izin alınarak yapılmaya başlanan bir protesto gösterisi belirli unsurların etkisi ile aniden halk hareketine ve dolayısı ile şiddet ve kargaşaya sebep olabilir. Halk hareketlerini terörist eylemlerden ayıran en önemli nitelik, halk hareketlerinin siyasal amaçlar taşımamasıdır. Bu halk hareketleri, mevcut toplum yapısındaki bozukluklara karşı gösterilen tepkilerdir. Ortaya çıkan bu tepkiler, terör eylemleri gibi detaylıca planlanmış değildir ve toplumun genelini tehdit etmezler. Gerek *Churchill Play*, *Paul* ve *Weapons of Happiness* gibi eserlerde olduğu gibi halk hareketleri olsun, gerekse *Romans in Britain* ve *Moscow Gold* gibi eserlerde karşımıza çıkan ayaklanmalar olsun, mutlaka egemen güç tarafından şiddet kullanılarak bastırılmaya çalışılmaktadır. Bu eylemler belirli bir süre için baskı altında tutulsalar bile, olayların sebepleri ortadan kalkmamış olduğu için şiddet ve terör ortamına son verilememektedir. Brenton bu şiddet türünün İngiltere'de kullanılmasını eleştirmiş ve bu eleştirisini *The Churchill Play* gibi eserlerle doruk noktasına ulaştırmıştır.

3. *The Churchill Play*'de Devlet Tarafından Uygulanan Toplumsal Şiddet

İlk kez Nottingham Playhouse'ta 1974 yılında sahnelenen, *The Churchill Play*, 1984 yılında İngiltere'de Churchill Kampı olarak isimlendirilen bir toplama kampında geçen olayları konu alır. Oyunun olay örgüsünü kampa ziyarete gelecek olan siyasetçiler için kampta kalan kişiler tarafından hazırlanmakta olan bir gösteri oluşturur. Brenton bu eseri yazmaya Brighton Combination ile birlikte çalışırken karar verdiğini, aklında Westminster Hall'deki katafalktan kalkarak etrafındaki askerlere hitap eden bir Winston Churchill fikri olduğunu ifade etmiştir (Itzin & Trussler, 1981). Brenton, Brighton Combination'dan 1969 yılında ayrıldığına göre, eserin yazılma süreci yaklaşık olarak beş yıl sürmüş olmalıdır. Eserin yazılmakta olduğu bu süreçte 1970 seçimleri yapılmış, Muhafazakâr Edward Heath Hükümeti iktidara gelmiş ve muhtemelen Churchill politikaları ülkede yeniden gündeme oturmuştur. Aynı dönem, Kuzey İrlanda'daki sorunların yeniden gün yüzüne çıkmaya başladığı dönemdir. Bu sorunlar ve şiddet olayları 1972 yılındaki "Kanlı Pazar"¹ ile birlikte doruk noktasına ulaşmıştır. Bu durum, Heath Hükümeti'ne jüri içermeyen "Diplock Mahkemeleri"² kurarak insanları gözaltına almak gibi tebbirleri yürürlüğe koyma olanağı tanımıştır (Barfield & Baker, 2005). Bu dönemde, insanların çok daha kolay bir şekilde gözetim altına alınması ve gözetim kamplarına gönderilmesi siyaset ve edebiyat sahasında büyük eleştirilere sebep olduğu gibi, bazı kesimlerden de destek görmüştü. Aynı şekilde Brenton'ın bu eserine karşı gösterilen tepkiler de çok çeşitli idi. Michael Billington'ın bu konudaki yorumu "Bu eser Brenton'ın önde gelen bir yetenek olduğunu kanıtlamaktadır" (Mictchell, 1988:30) olmuştur. Fakat daha muhafazakâr ve hükümet yanlısı bir gazete olan, *Financial Times* oyunu "Cici ama otoritenin rutin bir kınanışı. Konuşkan fakat herhangi bir düşünce derinliğine ya da niteliğe sahip değil" (Mictchell, 1988) diyerek yermiştir.

Oyuna göre, Churchill Kampı İngiltere'de kurulmuş olan 38 denetim kampından biridir. Eserde geçen 1977 Özel Kuvvetler Kanunu, 1981 Olağanüstü Hal Kanunu ve 1981 Sanayi İlişkileri Kanunu, "Her ne kadar detaylı bir şekilde aktarılmış olmasa da 70'li yılların başlarında parlamentodan geçirilen bazı kanunlarla benzerlikler taşımaktadır" (Knowles, 2003).

1 30 Ocak 1972 günü Londra'da vatandaşlık hakları ile ilgili olarak yapılan izinsiz bir yürüyüş, 13 göstericinin öldüğü ve 17 göstericinin yaralandığı bir ortamda İngiliz ordu birlikleri tarafından şiddetle bastırıldı. Katoliklerin İngiliz ordusunun Kuzey İrlanda'daki mevcudiyetine olan desteklerinin sona ermesine sebep olan bu olay İngiliz Hükümeti'nin daha fazla şiddet kullanmasına sebep olmuş ve bu olaylar 'Kanlı Pazar' olarak anılmaya başlanmıştır. Bakınız: Thompson, Richard S. *London: A Reference Guide From the Renaissance to the Present*, Facts On File, Inc., . New York 2003, s.127

2 Bakınız: Thompson, Richard S. *London: A Reference Guide From the Renaissance to the Present*, Facts On File, Inc., . New York 2003, s.127

Oyunun birinci perdesinin ilk sahnesinde, kumaşla örtülmüş olan büyük bir katafalk sahneyi kaplamakta ve etrafında dört ordu mensubu nöbet beklemektedir: işçi sınıfından gelen karacı bir er, Gallerli bir bahriyeli, İskoç bir havacı asker ve Yorkshire'lı sıradan bir denizci. Prova edilmekte olan oyun Churchill'in vefat ettiği Ocak 1965 tarihinde geçmektedir. Katafalk etrafında nöbet tutan askerlere göre, bu yıllar "İngiltere'nin parçalara ayrılmasından önceki kanlı bin dokuz yüz altmışlı yıllardır (Brenton, 1998)." Bu ifade önemlidir, çünkü İngiliz ulusunun stereotipi olarak yansıtılan askerler tarafından ifade edilmiştir. Askerlere göre, Churchill'in tarih sahnesinden çekilmesi ile İngiltere'nin gücünü ve dünya üzerindeki etkisini kaybetmesi ve sosyal ve kültürel açıdan parçalanmaya başlaması arasında kesin bir paralellik vardır. Askerlere göre: "O, yaşamış olan tüm İngilizlerin en önemlisinden, en büyük abidevi kişiliğinden geriye ne kaldı! O, bütün önemli kişiliklerin babasıydı" (Brenton, 1998).

Katafalkın başında askerler beklerken birden tabuttan bir vurma sesi gelir. Er "(olamaz) O dışarı çıkamaz!" deyince Galli bahriyeli:

O dışarı çıkacak, o dışarı çıkacak. Onu yapabileceğine inanıyorum. O kişinin her şeyi yapabilmeye muktedir olduğuna. (*Sinirli bir şekilde*) İşçi sınıfını arkadan becermek için. (*Öksürür. Yeniden kendine gelir. Sert bir şekilde*) Onu Galler'de hiç affetmedik. O bize karşı askerleri, o kana susamış adamları yolladı. 1910'da Galli askerleri madencilerin üzerine yolladı. Üçü silahla vuruldu. Galli madenciler düşmanlarını tanırlar. O bizim düşmanımızdı. Biz onun her şeyinden nefret ediyorduk... Parlamento önündeki heykeli için kilisede para topladıklarında... Tüm Galler'de il ve ilçe konseylerinde para toplanmadı. O merhametsiz adamın orada durması için verilecek bir kuruş Galli parası yok. (Brenton, 1998:113)

Muhafazakâr çevreler tarafından bir halk kahramanı, efsanevi bir kişilik olarak kabul edilen Churchill'in Britanya'nın belirli kesimleri tarafından sevilmeyen bir karakter olduğunu ve iddia edildiği gibi, herkes tarafından büyük bir kahraman olarak kabul edilmediğini ortaya açıkça koyan bu ifadeler, Brenton'ın muhafazakâr algıyı yıkmaya çalışmasıdır. Toplumu homojen bir yapı olarak kabul edip kendi duygu ve düşüncelerini toplumun genel algısı gibi göstermeye çalışan muhafazakâr iktidarlara, Brenton gibi düşünen ve düşündüklerini korkmadan ortaya koyan sanatçı ve fikir adamları engel olacaktır.

Bahriyelinin Churchill'i bu kadar aşağılaması üzerine karacı er, onu savunmaya geçip "Fakat o savaşı kazandı, bunu o yaptı, savaşı o kazandı" deyince bahriyelinin cevabı Brenton'ın da olaya yaklaşımını açığa vurmaktadır: "Savaşı insanlar kazanır" (Brenton, 1998:113). Brenton bu ifade ile artık toplumların kendileri adına karar verecek kahramanlar, kurtarıcılar yerine kendilerine güvenmeleri ve birlikte hareket ederek amaçlarına ulaşmaları gerektiğini ifade etmektedir. Tek bir kişinin toplumu kurtaramayacağına inanan

Brenton, bu kişilerin peşinden gidilmesinin sadece ve sadece mutlak gücü elinde tutan diktatörler yaratmaktan başka bir işe yaramayacağına inanmaktadır.

Askerler aralarında tartışırken birden Churchill'in sesi duyulur “ İngiltere! Seni aptal yaşlı kadın. Kalçası ellenmiş... Minnettarlık nedir bilmeyen. Senin için tüm yaptıklarımın sonra. Seni kana susamış fahişe! (Brenton, 1998:113) ve kısa süre sonra Churchill tabuttan dışarı çıkar. Churchill'in yeniden hayat bulması, Brenton ve diğer sosyalist yazarların İngiltere'nin sosyal devlet anlayışından uzaklaşarak yeniden muhafazakâr bir çizgiye çekilmesi korkusunun bir göstergesidir. Nitekim Thatcher döneminde korkulan olacak ve Thatcher Hükümeti sosyal devlet anlayışından uzaklaşarak kapitalizmin ülkenin en ücra köşesine bile sinmesini sağlayacak serbest piyasa ekonomisine geçecek, sanat, eğitim ve sağlık gibi hayati konularda devlet desteğini kaldırarak, insanları acımasız bir ekonomik rekabet ortamında yaşamaya mahkûm edecektir. Bu eserin yazıldığı dönemde, bahsettiğimiz olaylar daha gerçekleşmemiş olduğu gibi, Bayan Thatcher henüz siyaset sahnesinde yoktur. Ancak ülkenin içinde bulunduğu durum ve siyasal gelişmeleri iyi gözlemleyen bir düşünce ve sanat adamı olan Brenton, bu gelişmelerin sonucunu on yıl önceden görebilecek ileri görüşlülüğe sahip biri olduğunu kanıtlamıştır.

Oyun tabuttan kalkan Churchill'in şu ifadeleri ile devam eder:

O benim on dokuzuncu doğum günümdü. Kasım ayının otuzu. İğrenç bir sonbahar günü. Yaşlıydı. Gücü kalmamıştı. Dudakları çatlamıştı. İnsanlar pencerelere sürüklenmişti. İngilizleri sokaklarda görmüştü. Onların nasıl el salladıklarını ve ona nasıl tezahürat yaptıklarını görmüştü. (*Öfke ile*) Nankörlük! (*Kısa bir duraksama. Bikkın bir şekilde*) Beynime kan gitmiyordu. Saatlerce şöminenin karşısında hiç bir şey konuşmayarak oturdum. Kendim için küçük önemsiz görevler belirledim. Midesinden yaralanmış birini (*Kısa bir duraksama*) ilk kez ne zaman gördüm? Hatıra. Saatler. (*Başını öne eğer. Kısa bir duraksama.*) Görevden yakışık almayan bir şekilde ayrıldım. Bir İmparatorluk vardı. O yakıldı mı? Battı mı? Toz. Kül. Darmadağın. Cehennem deliğinin kenarındaki bir maden ocağı gibi. O sert adamlar. Bugün bende orada dağılmış olabilirim. (*Kısa bir duraksama. Daha sonra yine heyecanlı.*) Hâlâ yolumu copla açtığımı söyleyebiliyorum. Sarsıcı darbelerim ve şoklarımla. (Brenton, 1998:113-114)

Tam bir sömürgeci lider örneği olan Churchill, geçmişte toplumsal ve hatta küresel boyutlara ulaşan şiddet eylemleri ile varlığını sürdürmüş olduğu Sömürge İmparatorluğu ile övünmekte, bu sömürge imparatorluğunun yaşaması için İngiliz sömürgesi olarak yaşayan insanların ve daha da önemlisi, İngilizlerin kendilerinin ne gibi bedeller ödediğine hiç mi hiç önem vermemektedir. Amacına ulaşmak için, güç kullanmış olmasını gurur duyarak anlatması, geleneksel devlet anlayışının egemen olduğu düşünce sistemlerinde karşımıza çıkan ‘Toplum devlet içindir’ inancını anımsatmaktadır. Stalin

örneğinde gördüğümüz üzere, toplumun görevi sadece belirli insanları iktidara taşımak ile sınırlıdır. O noktadan sonra, halkın görevi kutsal amaçlar uğruna mücadele ettiklerini iddia eden idarecilere tartışmasız destek olmaktır. Yöneticileri sorgulamak, onlardan toplumsal ya da bireysel olarak talep edilecek yenilikler, yöneticiler tarafından devrime ya da mevcut sisteme muhalif hareketler olarak algılanacak ve şiddetle cezalandırılmalarına sebep olacaktır. İşte bu sebeple Brenton geleneksel Marksist-Leninist devrim fikrine karşı çıkarak, halkın tek görevinin kendilerini toplumdan üstün gören birtakım kişileri iktidara taşımak olan, bir devrim anlayışının başarılı olamayacağını ve bunun da Doğu Bloğu ülkelerinde kanıtlandığını düşünmektedir. Bu başarısızlığın en güzel örneklerinden biri *Weapons of Happiness* adlı eserde karşımıza çıkan, Çekoslovakya örneğidir. O eserde de, Churchill'in ifade ettiği gibi, halk coplar ve silahlarla kontrol altına alınmış ve sonuç olarak toplum devlet terörü olarak nitelendirebileceğimiz şiddet eylemleri ile karşılaşmıştır. Aslında bir topluma uygulanabilecek en etkili şiddet eylemi bireylerin düşünce ve ifade özgürlüklerinin kısıtlanmasıdır. Churchill'in savunduğu da budur.

Kısa bir süre sonra kamp komutanı Albay Ball ve onbaşı Taylor sahneye çıkar. O an seyirci, sahnelenen şeyin eski bir uçak hangarından bozma bir kamp ve oyunun provası üzerinde çalışan kişilerin ise mahkûmlar olduğunun farkına varır. O ana kadar bizlere yansıtılan şey, bir grup insanın kendi aralarında bir birliktelik oluşturarak bir oyun sergilemeye çalıştığıdır. O ana kadar suratında bir maske olan Churchill rolünü oynayacak olan Joby, seyircilere dönerek maskesini çıkarır. Bu hareketin iki boyutu vardır: birincisi seyircileri gördükleri şeylerin ne kadarının gerçeği yansıttığı konusunda kendilerini sorgulamaya itmek, ikincisi ise seyircide yabancılaşma etkisi yaratarak onları sarsmaktır. Brenton, bizlerde nasıl mahkûmların sergileyeceği oyun tarih ile ilgili bir oyun ise, tarihin de insanlar tarafından şekillendirilen ve bizlere yansıtılan başka bir oyun olabileceği izlenimini uyandırmak istiyor gibidir.

Brenton için, oyunda William Churchill'e yer vermek, hem İngiltere'deki yönetici kesimin başkalarını önemsemeyen vahşetini ve hem de hayali bir şekilde oluşturulan İngiltere'nin Ulusal Gururu kavramını eleştirmek için bir araçtır (Barfield & Baker, 2005). Mahkûmlar her ne kadar oyunlarını kendi istedikleri gibi sahneleyeceklerini bir an için hayal etmiş olsalar bile, otoriteyi temsil eden kamp idaresinin buna göz yumması beklenemez.

BALL: İmkânsız. Söz konusu bile olamaz. Böyle bir gösteriyi Parlamento üyelerine sunmak mı? Kampı resmi olarak denetleme ile görevli Seçim Komitesi buradayken, buna izin veremeyiz. Hayır.

THOMPSON: Adamlar o Seçim Komisyonu'nu eğlendirmek için çok sıkı çalışıyorlar. Bu onların morallerini yükseltti. Kostümler, sahne donanımları, sahnelenecek oyunun metni... Hazırlamaları altı ay sürdü.

BALL (*başını sallayarak*) Hiç şansları yok.

THOMPSON: En azından performanslarının geri kalan kısmını görün.

BALL: Ne büyük bir şaklabanlılık. Büyüyün artık. *(Geriye döner.)* Hiç umut yok, en ufak bir umut kırıntısı bile yok, Yüzbaşı Thompson (Brenton, 1998:116-117).

Brenton'ın neredeyse tüm eserlerinde karşımıza çıkmış olduğu gibi, otoriteyi temsil edenler asla kendi otoritelerini sarsacak bir eyleme müsamaha göstermemekte ve bu eylemleri ortadan kaldırmak için fiziksel şiddetten adam öldürmeye kadar, her türlü eyleme girişmektedir. Görünüşte, mahkûmların Churchill'in doğum günü anısına sahneleneceği oyun, onların rehabilitasyonu amacı ile yapılmış gibi yansıtılsa da, bu rehabilitasyon bile iktidarı elde tutan gücün belirleyeceği bir amaçla ve şekilde yürütülmelidir. Rehabilitasyon demek, mahkûmların burjuva sınıfına hizmet edecek ya da en azından onlar için tehdit oluşturmayacak bir şekilde kalıba sokulması şeklinde algılanmaktadır. Toplumun sahnelenecek bir oyuna kendinden bir şeyler katması, idareciler tarafından tehlike çanlarının çalmaya başladığının bir işareti olarak algılanmaktadır.

BALL: Burası bir Gözetim Kampı, okul çocukları için kurulan bir okul değil.

THOMPSON: *(Gergin bir şekilde)* Burasının neresi olduğunu biliyorum, Efendim. Bu adamların da eğlenceye ihtiyacı var. Aksi halde, yıkılırlar. Durumları kötüye gitmeye başladı bile. Bazılarının durumu bozuldu bile. Birkaç ay içinde. Oradaki Keegan.

BALL döner ve FURRY KEEGAN'a bakar. Keegan sırtı diğer mahkûmlara dönük bir şekilde ayakta dikilmekte ve cebinden çıkarmış olduğu ufak bir kürk parçasını okşamaktadır. (Brenton, 1998:117)

Tüm kamp personeli arasında mahkûmları gerçek anlamda insan ve birey olarak kabul ederek, onları destekleyen tek kişi, kampın sağlık hizmetlerinden sorumlu görevlisi olan Doktor Yüzbaşı Thompson'dır. Bununla birlikte onun bile rehabilitasyondan anladığı şeyin mahkûmların siyasal olarak yeniden eğitime tabi tutulması olması, mahkûmların durumlarının ne kadar umutsuz olduğunun açık bir ifadesidir. Kamp komutanı Albay Ball, mahkûmların oyunu sahnelemelerine karşı çıkınca, Thompson mahkûmların Seçim Komitesine bu eğlenceyi hazırlamak için çok sıkı çalıştıklarını, bunun morallerini yükselttiğini ve hazırlıklar için çok emek harcadıklarını söyler. Ancak bütün bu çaba ve emeklerin Albay için herhangi bir anlamı yoktur ve bu nedenle askerlere emir vererek sahnenin yıkılmasını ister. Askerler sahneyi tam yıkacak iken Albay birden yumuşar ve Thompson'a "Oyunu yumuşat, gerekli yerleri çıkar... İngiltere'ye dair birkaç... yurtsever ifade koy... içine" (Brenton, 1998:119) diyerek oyunun sahnelenmesini belirli şartlara bağlar ve geleneksel sansürcü yaklaşımın belirgin örneklerinden birini sergiler. Sanat ve sanatçının mevcut durumunun simgesel bir ifadesi olarak da algılanabilecek bu sahne, Brenton'ın gözünde devlet kurumlarının sanat ve sanatçıyı nasıl bir baskı altında

tutuklarının ve uyguladıkları sansürün açık bir göstergesidir. Sanat sadece resmi ideolojiye hizmet ettiği sürece kabul görmekte, toplumsal şiddetin sanat sahasındaki şekli olan sansür ortaya çıkmaktadır.

BALL: Winston Churchill bu ülkeyi binlerce yıldır süren barbarlıktan kurtardı. Bu nedenle o büyük şahsiyetin anısına saygısızlık yapılmamalı. *(Geriye döner ve bıkkın bir şekilde mahkûmlara doğru yürür.)* Evet, teşekkürler, Çavuş. (Brenton, 1998:119)

Eski bir sendikacı olan Mike ile Çavuş arasında geçen konuşma mahkûmların nasıl bir toplumsal adaletsizliğe ve şiddete maruz kaldığının açık bir göstergesidir:

MIKE: Benim de kendi inandığım fikirler var.

ÇAVUŞ: Hımm. Evet... Kendi köşende sessizce eğlen onlarla.

MIKE: Bir sendikacıydım ben. İtibarım vardı. Ben bir sendikacıydım.

ÇAVUŞ: Ya şimdi nesen Michael?

MIKE: Şimdi *(bir süre duraksar)* parmaklıklar arkasındaki bir kaçık. (Brenton, 1998:121)

Bir zamanlar saygın bir sendikacı olan Mike kendisi de tam olarak suçunun ne olduğunu bilmeden kampa getirilmiştir. Bir sendikacı olması bile onun tutuklanarak o kampa getirilmesi için yeterlidir. İşçileri devletin kendilerine verdikleri ile yetinmemeleri konusunda uyarın bir sendikacı devlet için bir tehlike olarak görülmektedir. Bu nedenle o da diğer tehlikeli insanlarla birlikte toplumdan uzaklaştırılmalı ve kontrol altına alınmalıdır. Kampta bulunan insanların suçlarının tam olarak ne olduğu, nerede kimlerce yargılandıkları ve ne kadar ceza aldıkları belli değildir. Çünkü gerçek anlamda bir yargılama yapılmamıştır. Kamptaki güvenlik güçleri tarafından aşağılanmakta, küçük görülmekte ve şiddete maruz kalmakta olan tutuklular çaresiz bir durumdadırlar.

GEORGE LAMACRAFT *(Dervish kılığındaki genç adam)*. Joby, sence o yüzbaşı hangi okula gitmiştir?

İLK GARDİYAN: Kapa çeneni.

İKİNCİ GARDİYAN: Kapa çeneni.

İLK GARDİYAN: Kapa...

İKİNCİ GARDİYAN: ...çeneni.

JOBY *(gardiyanların uyguladıkları şiddeti bilerek görmezden gelerek)* Devlet okulu.

JACK: *(JACK WILLIAMS, denizci)* Sen dalga mı geçiyorsun? O Grammar School'a giden seçkin çocuklardan biriydi. (Brenton, 1998:122)

İnsanların eğitim haklarına ulaşma konusunda aynı olanaklara sahip olmadıkları açıktır. Kamp idarecilerinden biri olan Yüzbaşı Thompson

üniversiteye hazırlık programı şeklinde planlanmış bir müfredata sahip, Grammar School diye adlandırılan ve özellikle orta ve üst sınıfın gittiği bir okula gitmiştir. Bu okula gidenler eğitimlerine üniversitede devam ederken, Public School diye adlandırılan okullara gitmek zorunda kalan büyük halk kitleleri genelde mesleki eğitim almaya zorlanıyordu. Bu durum sıradan insanların eğitim olanakları konusunda büyük bir haksızlığa uğradığının açık bir delilidir. Toplumun büyük bir bölümü eğitim haklarından mahrum edilmekte ve toplumsal bir şiddet eylemine maruz kalmaktadır. 'İkinci sınıf insan' olarak kabul edilen bu insanlar, durumlarını kabul etmediklerinde ise, oyunda konu edilen kamplara gönderilmektedir.

Devlet eli ile toplumun değişik gruplarına karşı uygulanan şiddeti meşru gösterebilmek için çeşitli gerekçeler öne sürülmektedir. Bu gerekçelerin en önde gelenlerinden biri, devletin ve toplumun zor zamanlar geçirdiği ve bu nedenle normal şartlar altında kabul edilemeyecek uygulamaların gerekli olduğudur. İçinde bulunulan olağanüstü şartlar insanların haklarının elinden alınmasını, şiddet uygulanmasını ya da kanunlara uygun olmayan şekilde insanların gözetim altına alınmasına olanak sağlamaktadır. Yüzbaşı Thompson, Albay'ın oyunun içeriğinin değiştirilmesi ile ilgili müdahalesini haklı göstermek için "Zor zamanlar geçiriyoruz" (Brenton, 1998:123) demesi buna en güzel örnektir. Kampın idaresi ve düzeninden sorumlu olan askerler kendilerini mahkûmlardan çok üstün görmekte ve bu nedenle onlara karşı her türlü şiddeti uygulamayı en doğal hakları olarak kabul etmektedir. Kampta güçlü olan askerlerdir ve güçlü olanın haklı olduğu bir toplumda yaşamaktadırlar. Çavuş bu durumu geçmişten verdiği örnekler ile açıkça ortaya koyar:

ÇAVUŞ: Ben askeri tarihi çok okurum. Askeri tarihin ne dediğini bilir misin? Orta çağda ele geçirilen bir şehirde her şeyi tahrip ederlerdi. Ve üç gün boyunca şehir sıradan askerlerin kontrolünde olurdu. Tecavüz. Yakıp yıkma. Yağma. Kan içinde yüzerler, şarap içer ve dans ederlerdi. İğrenç, değil mi? Dördüncü günün sabahı, Kral köpeklerle birlikte aristokrat subaylarını gönderirdi. Sıradan askerleri temizlerlerdi şehirden. Sonra Başpiskoposu yollardı şehri kutsaması için... Böylece Kral ve maiyeti... atları ile girebilirdi şehre. Lekelenmemiş bir şekilde. Özgürlükleri ve verdikleri için Tanrı'ya şükretmek için. Hikâye ile anlatmak istediğim neden askerlerin payına düşen insanları çılgıncasına kovalayarak öldürmek, yıkıma uğratmak, şehri yağmalamaktır. (Brenton, 1998:127)

Çavuş'un anlattığı hikâye Batı kültüründe güçlü olanın güçsüz olana karşı her türlü insanlık dışı davranışı sergilemesinin doğal kabul edildiğini göstermektedir. Şehirlerin askerler tarafından üç gün boyunca yağmalanması, halka tecavüz edilmesi ve insanların öldürülmesi belirli bir süre için makul karşılanmaktadır. Kral'a hizmet eden askerler bunu hak etmektedir. Ancak, üçüncü günün sonunda, bu yağma ve insanlık dışı olaya son verilmekte, Kral ve tebaası halkı bu durumdan kurtaran insanlar olarak şehre girmektedir. Bu durum

aslında her türlü şiddet eyleminin tek sorumlusu olan Kral'ın bir kurtarıcıya dönüştürülmesinin bir yolu, toplumsal şiddetin meşrulaştırılmasıdır. Aynı durum kampta da mevcuttur. Askerler kamptaki tutuklulara istedikleri gibi davranabilmekte ve bunu açıkça yapmaktadır. Thompson'ın bu durumu kınar şeklindeki konuşmaları ise, şiddete, yağmaya ve tecavüzlere göz yuman ve sonradan şehre girerek halkı kurtardığı için kendisine minnet duyulmasını isteyen aristokratların ve Kral'ın durumundan farklı değildir. Thompson da en sonunda o sistemin bir parçasıdır ve sisteme karşı gelip, insanların yargılanmadan gözetim altına alınmalarına karşı gelmemektedir. O da toplumsal şiddetin bir parçasıdır.

Çavuş insanların mevcut sistemde ne şekilde gözlem altına alındıkları ve tutuklandıklarını ortaya koyan bir konuşma yapar. Uygulanan sistemde insanların suçlarının kanıtlanması gibi bir zorunluluk yoktur. Güvenlik güçlerinin olaylar ile ilgili gözlemleri, düşünceleri ve bazen hisleri insanların suçlu olup olmadığına karar vermek için yeterlidir. Devlet tarafından her türlü tehlikeli işte kullanılan askerlerin, durumlarından memnun olmadıkları ve bu nedenle diğer insanlara karşı her türlü eylemde bulunma haklarını kendilerinde buldukları açıktır.

ÇAVUŞ: O halde dediğime çok dikkat et seni tombul pezevenk.

THOMPSON: Harekete geçer.

Bana vurmaya kalkma. Ben çok adam öldürdüm. Sen hiç adam öldürdün mü? O zaman bana vurmaya kalkma. On yıl boyunca sıradan askerler senin yataktaki sürgünü temizledi. Sen sokaklarda teröristlerin kokusunu bile alamazsın. Asker Tom kapıdan kapıya boyunluğunda, sırtında kurşunlarla gider gelir. Ulster'de İngiliz sokaklarında aşağı yukarı. Asker çocuklar ileri karakollarda, çalışanlarsa kendi sokaklarında, kendi grevlerini kırmak için gelen insanlarla. 1980'deki grevde bir madene indim, o zamanlar daha bir onbaşıydım. O çukurdaki işçiler bizi öldürmeye çalıştılar, bunu biliyor muydun? Pek çok asker eğer madenlere gitmek zorunda kalıyorsak, hapisaneleri idare etmek zorunda kalıyorsak, neden bu lanet olası ülkenin tamamını yönetmeyelim diye düşünüyor. Eğer İngiltere'de askeri bir ayaklanma olsa, ne yapacağımı biliyorum? Ya sen ne yapacağımı biliyor musun? Ya da görevini yapamaz mısın? Yoksa sen tam bir yalancı mısın? Kendini mi kandırıyorsun? Gerçekten temiz misin? İngiliz Ordusu siyasallaştı, efendim. Kızılılara katılmadığımız için mutlu olmalısınız. (Brenton, 1998:127)

Çavuş'un açıkça ortaya koyduğu şekilde, İngiliz ordusu siyasete karışmış ve ülke yönetiminde söz sahibi olmaya başlamıştır. Askerin siyasallaşması ya da başka bir ifadeyle, askerlerin siyasetçilerin amaçlarına ulaşmaları için araç olarak kullanılmaları, insanların temel haklarından mahrum edilmeleri sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Temel haklar rafa kaldırılmakta, her türlü olanak rakiplerin ortadan kaldırılması ve insanların susturulmaları için

kullanılmaktadır. Ülke güvenlik güçlerinin olağanüstü yetkilere sahip olduğu bir polis devletine dönüşmektedir.

Kamptaki mahkûmlar farklı sebeplerle hapse atılmışlardır. İskoç Mike McCulloh sendika örgütleyicisidir. Sahnelenecek olan oyunda Churchill rolünü oynayacak olan Joby Peake bir gazetecidir ve hiçbir şekilde militan olmadığı konusunda ısrarcıdır. Onun hikâyesine göre madencilerin grevi hakkında haber yapmaya çalışırken polis ile madenciler arasındaki bir itiş kakışın ortasında kalmış ve bir polise vurmuştur ve bunun sonucunda dört yıldır mahkemeye çıkarılmadan kampta tutulmaktadır (Brenton, 1998). Kampa en son gelen Peter Reese, kampa ne için getirildiğini bile bilmemektedir. Galler'de bir fabrikada çalışırken tutuklanmış ve elleri ile ayakları zincirlenerek kampa getirilmiştir ve getirilirken karşılaşmış olduğu bir İrlandalı kendisine kamptaki insanların ve insanlığın durumunu şu ifadelerle ortaya koymuştur:

REESE: Asıl benliğimizi kampın kapısında bırakırız. Eski paltolar gibi. Ve burada olan bizler değiliz, günlük olarak giden daha ödle, daha dehşete kapılmış düşkünleriz. Sadece kalpler, karaciğerler ve böbrekleriz, o güzel cesur ve özgür insanların vücutlarıyız. Kötü şeyler yapmamıza rağmen, birbirimizin pisliğini yememize rağmen, burada olanlar asıl benliğimiz değil. Tanrı biliyor, insan adlı hayvanı küçük düşürmenin herhangi bir zor yanı yok. (Brenton, 1998:130)

Reese'in kendi tutuklanma hikâyesi ve kampa getirilirken karşılaştığı muamele, şiddetin ne gibi bir boyuta taşınmış olduğunu daha net ortaya koymaktadır:

REESE: Affedersiniz, lütfen. Ben kampa bu sabah geldim. Sanırım bana sağlık durumumu sorduğunuzu hatırlarsınız ve bana daha sonra tıbbi muayeneden geçebileceğimi söylediğinizi. Başka bir zaman.

THOMPSON ona boş gözlerle bakar. Döner ve kendi kendine bir şeyler söyleyerek hangara doğru yürür.

(Kısa bir süre duraksar) Ben çok ufak bir... Aberdare'nin biraz dışında ufak bir yerdenim. *(Kısa bir süre duraksar)* Bu sabah tutuklandım. Şafak sökmeden az önce. İşe yeni geldiğimimde. Her neyse. Yetkili biri ile konuşma olanağı bulmayı bekliyordum. Bir kamyona koyuldum. Ve buraya getirildim. Bana adının Churchill Kampı olduğu söylendi. Öyle mi... değil mi? *(THOMPSON'dan tepki gelmez.)* Kamyonda durum kötüydü. Bir olay çıktı. Bir süre sonra inip tuvaletimizi yapmamıza izin verdiler. Çok soğuk ve kasvetli bir yerdi. Ama artık Galler'de değildik... bir olay çıktı. Bizden sorumlu asker, iri yarı bir genç adamdı. Bir adam, Galli değil İrlandalı bir adam, adı Convery idi. Genç askeri itti. Kamyonda, daha sonra da açık alanda... Kaçmaya çalıştı. Zincirlenmiştik. Convery genç askeri itti ve delikanlı ateş etti. (Brenton, 1998:128-129)

Devletin egemenliğini ve hâkim sınıfın çıkarlarını zedeleyen kişiler, fiziksel şiddet ve hapis ile cezalandırılmaktadırlar. Cezalandırılan insanların sayısının

günbegün artıyor olması ve İngiltere genelindeki kampların sayısının yirmi sekize ulaşması siyasal yapının toplumda gerekli olan huzur ve güven ortamını sağlayabilecek kadar desteğe sahip olmadığını ve azalan desteği yeniden kazanmaya çalışmak yerine, siyasal iktidarın insanları sindirme yoluna başvurduğunu göstermektedir. Bütün bu yaşananlar İngiltere'nin demokratik niteliğini kaybetmiş ve toplumsal baskı ve şiddet ile yönetilen bir devlete dönüşmüş olduğunun göstergeleridir.

REESE: Ayağı parçalanmış, kanlar içindeki adam. Dedi. Aşağılık bir durum. Bunun sonunun olmayacağını. Asker gardiyanların bizler için tanrı gibi olacaklarını. Ellerinden yarım bir sigara aldığımızda hayretten ve mutluluktan ağlayacağımızı söyledi... Asla dedim ben. O noktaya asla gelmeyeceğiz. Fakat geleceğiz, evet geleceğiz. Ayağı korkunç şekilde yaralanmış olan o adam, anlam çıkarmak için tutukluların her bir işaretine, mimiğini inceleyin dedi. Bizler daha da beter durumlara düşeceğiz. Ve işte böyle yaşayacağız. (Brenton, 1998:129)

Reese'in son sözleri ülkenin tam bir polis devletine dönüştüğünü göstermektedir. Ancak ülkenin bu duruma geleceğine dair belirtiler çok daha önceden ortaya çıkmıştır. Reese gibi pek çok kişi bu duruma inanmamış ve bu nedenle olanlara tepki göstermemiştir. Olan olaylar bireysel hareketler olarak kabul edilmiş ve önemsenmemiştir. Olayların bireysel değil, toplumsal boyutta olduğunu ve kalabalık toplumsal grupların sindirilmeye ve haklarının ellerinden alınmaya çalışıldığını anladıklarında ise artık çok geçtir. Özgür bireyler artık modern kölelere ve mahkûmlara dönüşmüş, toplumun ve ülkenin kaderi ile ilgi konularda etkili olma hakları ellerinden alınmış insanlara dönüştürülmüştür. Nihayetinde Peter Reese askılığa asılan değersiz bir palto gibi asılarak öldürülür ve ilk perde sona erer.

Mevcut durumdan hoşnut olmayan insanların bu hoşnutsuzluklarını ifade etmek için girişmiş oldukları protesto niteliğindeki bireysel tepkiler bile o kadar büyük bir şiddet ile cezalandırılmaktadır ki, bu durum toplumsal bir şiddet ve baskı dalgası halini almıştır. Merkezi otoritenin sosyal sınıflar ve bölgeler arasında gittikçe büyüyen farklılıkları ortadan kaldırmak yerine, sadece merkezi otoriteyi güçlendirme ve iktidarı muhafaza etme çabasına girmiş olması, toplumsal boyutta bir karmaşa yaratmaktadır.

Oyunun ikinci perdesi eski uçak hangarında boş yağ tenekeleriyle futbol oynayan tutuklular ile başlar. Ted, Jimmy ve Jack oyun oynarken, Jake kenarda onları seyretmekte, ara sıra oyuna katılmaktadır. Jack, bir yandan oyunu seyretmekte öte yandansa kendi kendine konuşmaktadır. Söyledikleri kendilerine karşı sergilenen yaklaşımlardan ve sahnelenecek olan oyundan memnun olmadığını ortaya koymaktadır: "Bütün istedikleri bizi küçük düşürmek. Bizi salak yerine koymak" (Brenton, 1998:132). Bir çeşit faşist idare tarafından siyasi görüşlerinden dolayı kampa getirilen bu insanların Churchill'in simgelediği muhafazakâr düşünceye karşı oldukları açıktır. Ancak, kampta

Churchill ile ilgili bir oyun sahnelemek zorunda kalmaları ve bunu yaparken oyunun içeriğinin ve mesajlarının bile kamp yönetimince belirlenmesi onlar için aşağılayıcı bir durumdur. Kamp idaresi bu oyun aracılığıyla kendi hâkimiyetlerini sergilemekte, gücün ve kudretin kendilerinde olduğunu göstermektedir. Tutukluları kendi benliklerini bir kenara bırakarak, resmi ideolojinin dayattığı fikir ve görüşleri sahnede yansıtmaya zorlamak, tutukluların kendilerini birer kukla gibi hissetmelerine yol açmaktadır. Jack bu durumu şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

JACK: Ben kukladan bostan korkuluğu değilim. O lanet olası Avam Kamarası'nın saygıdeğer üyelerinin önünde dikilmek. Benim ne olduğumu sanıyorlar? Sabah kalkıp Winston Churchill'in tarafına geçmiş olmamı mı istiyorlar? Ne kadar komik bu küçük adam diyecekler. Fakat burada durabildiği için ne kadar mesut olmalı. Bunu sevmiş olmalı diyecekler. Ve rehabilite olmakta olduğumu düşünecekler. Bu Hükümetin dünya görüşünün bizleri en derin şekilde aşağılaması. Neyiz biz demek istiyorum. Sahnedeki ayılar mı? Zincirlerlenmiş şekilde. Kocaman pençelerimiz... demek için açık bir şekilde (*ellerini bir dilenci gibi açılmış bir şekilde uzatarak*). Bizler vahşi insanlar da değiliz. Zincire vurulmuşuz. Ve sizi kollarımız arasında sıkarak öldürmeyeceğiz. Çünkü biz aptal ayılarız. Burnumuza takılı halkalarla. (Brenton, 1998:132-133)

Kamptaki durum her geçen gün daha kötüye gitmekte ve kamptaki insanlar içinde buldukları durumun farkına daha net varmaktadır. Eskiden onlar için sıradan olan kazanımlar bile artık altın kadar değerli bir hale gelmiştir. "Burada bir kalıp çikolata İngiltere Merkez Bankası Müdürü'nün golf pantolonundan bile daha değerlidir" (Brenton, 1998:138). İnsanlar özgürlüklerinin her gün biraz daha fazla ellerinden kayıp gitmekte olduğunun farkına varmaya başlamıştır. Joby arkadaşlarına bu durumu şu ifadelerle anlatmaya çalışmaktadır:

JOBY: Özgürlük nasılda geçip gidiyor. Özgürlüğümüzü ne zaman kaybettik? (*Parmaklarını çitlatır*) Ne zaman oldu bu? Ya da, bin dokuz yüz yetmişlerde bir akşam eve dönerken mi? Hangi akşam? Siz barda iken. Ya da eşinizle yatakta iken. Ya da televizyon seyredirken. Özgürlük kaybedildi. Şimdi geriye bakıp, özgürlüğün ne zaman kaybedildiğini soruyorsunuz. (Brenton, 1998:138)

Oyunun üçüncü perdesinde, Yüzbaşı Thompson ve eşi Caroline kamptaki durumları hakkında konuşmaktadır:

CAROLINE: (*Şiddetli bir şekilde*) Neden kendini bu kadar suçladığımı anlamıyorum.

THOMPSON: Ben kendimi "Suçlamıyorum."

CAROLINE: Suçlu hissediyorsun. Ordu mensubu olduğun için ve bir doktor olduğun için. Bir hapishanede.

THOMPSON: Ben kendimi "Suçlamıyorum."

CAROLINE: Suç. Suç senin üzerinden akıyor. Akan bir burun gibi.

THOMPSON: Tamam. Kendimi suçlu hissediyorum Evet, harika, çok iyi. İşte ben buyum. Cüzamlı bir İngiliz'im ben. (Brenton, 1998:138)

Thompson bir taraftan mahkûmlara anlayışlı davranmaya çalışırken diğer taraftan baskıcı kamp idaresine hizmet etmeye devam etmekte ve siyasal iktidarın karşısında herhangi bir eyleme girişebilme cesaretini gösterememektedir. Yüzbaşı Thompson içinde bulunduğu durumdan rahatsızlık duymakta ve bu durum onun psikolojisini bozmaktadır. Bir taraftan yapılanların doğru olmadığını hissetmekte, öte taraftan ise bu duruma karşı gelme cesaretini gösterememektedir. Kamp hayatından ve mevcut insan ilişkilerinden rahatsız olan eşi Caroline, onu işini bıraktırarak birlikte yeni bir hayat kurmaya ikna etmeye çalışmaktadır:

CAROLINE: İstedğim kötü bir şey değil, değil mi? Bu aşağılık bir şey değil. İngiltere'nin güneyinde bahçeli bir ev. Makul bir ev. Bu... şehre uzak kenar mahalleden uzakta. Temiz. Ilımlı. Bu derbeder kır manzarasından, bataklıktan... Miller boyunca kabak tarlaları. Terkedilmiş havaalanları... Ufuktaysa dikenli tel... Silahlı adamlar... (*Göz yaşına boğulmak üzeredir.*)

Julian?

Küçük düşürücü bir şey değil. İngiliz eşi olmak istememek. Bir İngiliz doktorun. Bir İngiliz toplama kampının doktorunun. (Brenton, 1998:149)

Caroline kendisinin ve hatta kocasının da bu kampta mahkûmlardan farklı bir durumda olmadıklarının farkındadır, ancak kocası bunu anlamamakta ısrar etmektedir. Caroline'in isteği sadece kendini ve ailesini bu durumdan kurtarmak ve diğer orta sınıf İngilizler gibi standart bir hayat sürmektir. Geride kalanlara ne olacağı, onların ne hissettikleri ya da onların geride bıraktıkları birer aileleri olup olmadığı, bu insanların maddi ve manevi olarak ne gibi işkencelere maruz kaldıkları, onun için önemli değildir. Bu toplama kamplarının ortaya çıkmasının ana sebeplerinden biri de Caroline gibi muhafazakâr sınıfa dâhil olan insanların takındığı bu duyarsız tutumdur.

Dördüncü ve son perdede, seçim komitesi kampa ulaşır ve mahkûmların oyunu devam eder. Komite iki parlamento üyesi, John ve Gerald Morn ve onların sekreteri Julia Richmond'dan oluşmaktadır. Kendisi İşçi Partisi'nin bir üyesi olan Mr. John, mevcut hükümetin Muhafazakâr Parti ile İşçi Partisi'nin oluşturduğu bir koalisyon olduğunu açıklamak ihtiyacı hisseder (Brenton, 1998). Boon'a göre bu koalisyon, Churchill'in savaş zamanında oluşturmuş olduğu koalisyon hükümetini simgelemektedir (Boon, 1991). Geleneksel sol anlayıştan umudunu kesmiş ve solda yeni bir anlayış arayışı içinde olan Brenton, İşçi Partisi'nin toplumun kamplara ayrıldığı ve hatta oyunda olduğu gibi büyük toplumsal baskılara ve şiddete maruz kaldığı bir dönemin hükümetinde yer almasını eleştirmektedir. Teorik olarak işçi ve emekçilerin haklarını savunması gereken bir partinin, uygulamada onlara karşı uygulanan

baskı, şiddet ve ayrımcılığın sorumlularından olması, mevcut sol görüşün Brenton'ın arzu ettiği anlayıştan çok uzak olduğunu göstermektedir.

Mahkûmlar, sahneye koydukları oyun aracılığıyla, Churchill'in politikasını ve siyasal düşüncelerini nasıl bir temele oturttuğunu ve siyasal amaçlarına ulaşmak için neleri göze alabileceğini açıkça ifade etmektedir:

CHURCHILL: Zafere, ne pahasına olursa olsun zafer, bütün bu teröre rağmen zafer, yol her ne kadar uzun ve zor olursa olsun zafer; çünkü zafer olmaksızın hayatta kalınmaz. Bunun fakına varılmasına müsaade edelim; İngiliz İmparatorluğu için hayat yok: İngiliz İmparatorluğu'nun simgelediği hiçbir şeyin mevcudiyetini sürdürmesine olanak yok. (Brenton, 1998:164-165)

Mahkûmların canlandığı Churchill karakterine göre, önemli olan tek şey İngiltere İmparatorluğu'nun, yani dünya üzerinde sömürüye dayalı olarak kurulan hâkimiyetin devam ettirilmesidir. Bu amaca ulaşmak için feda edilmesi gerekenler olursa ya da kendi vatandaşları veya sömürgeleştirilmiş ülkelerdeki insanlara şiddet uygulamak gerekirse, bunu yapmakta herhangi bir tereddüte düşmeyecektir. Brenton, bu sahne ile elde edilen özgürlük olanağının nasıl boşa harcadığını ortaya koymaktadır:

Genel olarak Churchill'in savaşa katılan bütün insanlar tarafından sevildiği düşüncesi yanlıştır, ancak benim annem ve babam dâhil bu insanların söylediği şey "O bize özgürlüğümüzü verdi" dir. Ve özgürlük sorusu en önemli soru haline gelmektedir – "özgürlük nedir? O özgürlük ile ne yapacağız? Şimdiye kadar onunla ne yaptık?" dersiniz. O anda verilen cevap onu boşa harcamak üzere olduğumuzdur – ki bu özgürlük değildir. (Itzin & Trussler, 1981:95)

Mahkûmların performansının sonunda perde olarak devasa bir İngiliz bayrağı iner. Kısa süre sonra, Albay, Ball Baxter'ı mahkûmların perdenin arkasında olup olmadığını kontrol etmesi için gönderir ve perde açıldığında Baxter elleri bağlanmış ve kafasına bir silah dayanmış şekilde karşımıza çıkar. Mahkûmlar firar etmeye karar vermiş ve bunun için harekete geçmişlerdir, fakat daha sonra ne yapacakları konusunda emin gözükmemektedirler. Bu da firar eyleminin detaylı planlanan bir eylem olmaktan daha çok, kendiliğinden gelişen otonom bir hareket olduğunu göstermektedir. Mahkûmların lideri konumunda gözükken Mike McCulloh, yetkililere seslenir:

MIKE: Kaçmayı düşünüyorduk. Özgürlüğü düşünüyorduk. Büyük bir şehre ulaşmayı, kendimizi kalabalık içinde kaybettirmeyi. Tepelere kaçmayı. Ya da sadece ... denize ulaşmayı, değil mi? Kışın sahilde olmayı. Temiz havada. Joby, Ted, Furry, Jimmy, Jack, Peter. Fakat hepimiz biliyoruz. Kaçılacak bir yer yok, var mı?

REESE: En aşağılık durumdan bile daha aşağı durumdayız.

MIKE: Sen ne diyorsun, Peter Reese?

REESE: Yaşamımızı sürdürüelim diyorum. Çatlaklarda. Dikenli tellerin o ya da bu tarafında. Fakat bunu ne pahasına olursa olsun yapmayalım. (Brenton, 1998:176)

Hangarın kapıları açılır ve mahkûmlar kör edici ışıldaklar altında sahnede kalakalırlar. Zaten mahkûmlar, bu kamptan dışarı çıkabilmenin bir şeyi değiştirmeyeceğinin, içerde veya dışarıda başkalarının kurallarına göre yaşamak zorunda olduklarının bilincindedirler. Zamanında harekete geçmeyerek, şimdi kendilerini kontrol eden bu sistemin ülkeye egemen olmasına sebep olanlar kendileridir.

MORN: (*Kendi kendine mırıldanarak.*) Bunu daha önce yapmalıydık. Yıllar önce. Fabrika zemininde, sokaklarda. Üretim araçlarını ele geçirmeli, gücü insanların hâkimiyetine vermeliydik. 45'te, 64'te, 78'de. Demokratik ortama sahiptik. Fakat her nasılsa yapmamak için daima güzel sebepler vardı. Gün be gün ufak krizler. Bunu yapmamak için her zaman sebebimiz vardı. Her zaman... (Brenton, 1998:174)

4. Sonuç

Her ne kadar belirli bir seviyede kalmış olsa da, *The Churchill Play* Brenton'a mevcut toplumsal düzene karşı duyduğu kızgınlığı yansıtmaya ve onu eleştirme olanağı tanıyan bir eser olmuştur. Bu eser ile Brenton, işçi sınıfının üzerinde büyük bir baskı oluşturan kapitalizmi eleştirmek ile birlikte, İkinci Dünya Savaşı ile ilgili yaratılan mitleri de yıkmaktadır (Peacock, 1991). Bunu yaparken üstü kapalı bir yola başvurmuş ve gerçekten dokunmak istediği meselelere doğrudan değinmiş ve üstelik birtakım insanları yaralamak ve rahatsız etmek için açık bir metot kullanmıştır. Günümüzde mevcut sistemin bütün insanlığı bir çeşit modern köle toplumuna dönüştürerek, onları kapitalist düzendeki metalar gibi belirli kalıplara sokmaya çalışmasını ve bunu yaparken tarihi gerçeklerin manipüle edilmesini toplumsal bir şiddet olgusunun yansıması olarak bizlere sunmaktadır. İşin en acı tarafı insanların çok büyük bir kısmının bunun farkında olmaması ve kendilerine sunulan kısıtlı özgürlükler için bile Churchill gibi aslında kendi özgürlüklerini kısıtlayan kişiliklere borçlu olduklarını düşünerek bu insanlara minnet duymalarıdır. Sonuç olarak kendi iradelerinin kontrollerini başkalarına devreden insanların, başlarına gelen kötü olaylardan dolayı başkalarını suçlamaları doğru değildir.

Egemenliği elinde tutan yapının bu gücü kimseyle paylaşmak istemediği açıktır. Bu yapının en üstünde bulunan siyasetçiler, dini liderlere benzer bir şekilde, kitleler üzerinde mutlak bir kontrol kurmak istemektedirler. Çünkü dünya geleneksel olarak yöneten ve yönetilenler olarak ikiye ayrılmış durumdadır. Düzeni sağlamak için kanunlar ve kurallar oluşturulmuştur. Bu kanun ve kurallar zinciri insanların mutluluğu, rahatı ve refahını değil, sistemin geleceğini ve devamını temin etmek amacına yöneliktir. Kanunlar bu sistemin

devamı için hayati öneme sahiptir. Toplumsal ilişkiler sistemini düzenleyen kanunlar, egemen güçlerin insanları kontrol altında tutmalarının ana unsurudur. Kanunlar ile garanti altına alınan egemen sistem, kendi belirlediği yaşam ve düşünce tarzına karşı gelen insanları cezalandırmak için yine bu kanunları kullanmaktadır. Ancak kanunları belirleyen güç, bunu yaparken sadece ve sadece kendi varlığını devam ettirmeyi düşünmektedir. Kanunlara uygun hareket etmeyen insanların toplum için zararlı, tecrit edilmesi gereken bireyler olarak görülmesi ve hapisanelerde diğer insanlardan uzakta tutulmaları, bu yaklaşımın bir sonucudur. Bunun sonucunda, şiddet ve suçun arttığı ortamlar, güvenlik güçlerinin hareket alanının genişlemesine ve uyguladıkları metotların daha az sorgulanmasına ve hiyerarşik yapının varlığını daha güçlü bir şekilde devam ettirmesine olanak tanımaktadır.

Sonuç olarak, Brenton eserleri ile tarihin çeşitli dönemlerinde olduğu gibi günümüzde de şiddetin sorunları çözmeye en çok tercih edilen yöntem olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu yöntem hem daha kolay hem de daha etkin gözükmektedir. Brenton, şiddetin ortaya çıkmasındaki en önemli sebep olarak toplumdaki ve dünyadaki ayrımcılığı, kaynak paylaşımındaki adaletsizliği ortaya koymakta ve bunu siyasal ve ekonomik şiddet ile yakından ilişkilendirmektedir. Toplumsal ve küresel güç dengelerinin sömürü ve adaletsizlik üzerine kurulmuş olması mevcut şiddet türlerinin en önemli sebebidir. Bu ayrışma ve farklılaşma aracılığı ile ellerinde tuttıkları gücü muhafaza etmeye çalışan egemen güçler, şiddet ortamının ortadan kaldırılmasının önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. Bu güçler şiddetin mevcut eşitsizliklerin bir bedeli olarak ortaya çıkışını, şiddet ile yoksulluk, unutulmuşluk, maddi sorunlar arasında yakın bir ilişki olduğunu görmezden gelmektedirler. Çünkü Brenton'ın incelediğimiz eserlerinde ortaya koyduğu şekilde, egemen güçler için önemli olan tek şey, kendi ayrıcalıklarını sürdürmektir ve bunu yaparken toplumun büyük bir bölümünü oluşturan ve kendi elit çevrelerinin dışında kalan insanların durumuna önem vermemektedir. Milyonlarca insanın ihtiyaçlarının, düşüncelerinin ve hatta varlığının yok sayıldığı bir toplumda şiddetin var olması kaçınılmaz gibi gözükmektedir. Brenton mevcut ayrımcılıklar konusunda farkındalıklar oluşturulması gerektiğini ve şiddet sorununun çözümü için, bunun ilk adım olacağını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu sorunu ortadan kaldırmak için kullanılacak olağanüstü çözümler mevcut değildir. Bununla birlikte, yapılabilecek çok şey vardır. Bu eylemlerin başında ise insanların kendi durumları konusunda farkındalıklar oluşturmak gelmektedir. Empoze edilmeye çalışılan yapay kapitalist kültüre değil, insanlara asgari yaşanır ortamlar yaratmaya ve insanların kendi hayatları ile ilgili kararlara katılmasına ihtiyaç vardır.

Howard Brenton'ın diğer eserlerinden de anlaşıldığı üzere, şiddetin önüne geçebilmek ya da mümkün olan en az seviyeye indirebilmek için şiddet eylemlerini gerçekleştiren kişileri cezalandırmak olumlu bir sonuç ortaya

çıkaramamaktadır. Bu nedenle asıl yapılması gereken şiddetin kaynaklarını tespit ederek onları ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Örneğin, eğitim seviyesi arttıkça şiddetin türü ve sıklığı azalıyorsa o halde yapılacak şeylerden biri insanları eğitmek olmalıdır. Diğer bir temel neden ise ekonomik sıkıntılar ve dengesiz gelir dağılımıdır. Ekonomik sıkıntılar giderilir ve gelir dağılımında denge sağlanırsa şiddet olaylarında da buna paralel olarak azalmalar meydana gelecektir. Toplumsal gruplar arasındaki farklılıklar en aza indirildiğinde, şiddetin sorunları çözme aracı olarak kullanılması azalacak ve daha fazla insan kendi hayatlarının şekillenmesi sürecinde etkin olabilecektir. Daha fazla katılım ile alınan kararlar, az sayıda insanın oluşturduğu seçkin bir grubun değil, bütün insanların ihtiyaçlarını karşılama amacı taşıyacak ve insanların hayat karşısındaki konumları güçlendikçe, şiddete duyulan ihtiyaç azalacak ve şiddet birtakım kişilik sorunları taşıyan insanların başvurduğu sıra dışı bir eylem şekline dönüşebilecektir. Şiddetin esas olarak “ötekilere” uygulandığını ortaya koyan Brenton, saldırganlık ve şiddeti her türlü boyutu ile en aza indirmenin yolunun insanların içinde bulunduğu her türlü yapıda, ailede, okulda, iş yerinde, kısacası toplumun her alanında ötekileşmenin önüne geçilmesi olduğunu ortaya koymaktadır. Herkesin kendini her yönü ile ifade etmesine olanak tanındığı bir ortam yaratılması sorunun çözülmesinde büyük yarar sağlayacaktır. Hayatının her safhasında insan merkezli bir anlayışın oluşmadığı, farklılıklar yerine benzerlikler ön plana çıkarılmadığı, başka bir ifade ile gerçek anlamda bir sosyalist yapı kurulmadığı sürece şiddetin ortadan kaldırılması mümkün değildir. Bu sosyalist yapı hayali Brenton'ın eserlerinde ulaşılmaz bir ütopya şeklini almıştır. Her ne kadar ulaşılmaması olanaksız gibi gözükse de bu ütopya Brenton'ın eserlerinde karşımıza çıkan insani değerleri simgelemekte ve eserlerdeki karakterler kadar bizlere de insanlığın geleceği konusunda umut vermektedir.

KAYNAKÇA

- Amos, P. (1981). *Modern Authoritarianism: A Comparative Institutional Analysis*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Anderson, M. (2004). *Cultural Shaping of Violence*. USA: Purdue University Press.
- Democracy is always feared*. (2006, Haziran 1). Mayıs 12, 2010 tarihinde The Guardian:
<http://www.guardian.co.uk/books/2006/jun/01/comment?INTCMP=SRCH>
adresinden alındı
- Barfield, S., & Baker, J. (2005, Şubat 7). *The Churchill Play*. Mart 21, 2008 tarihinde The Literary Encyclopedia:
<http://www.litencyc.com/php/sworks.php?rec=true&UID=13573> adresinden alındı
- Boon, R. (1991). *Brenton: The playwright*. London: Methuen Drama.
- Brenton, H. (1998). *Plays: 1*. London: Methuen.
- Flanagan, E. (Mart 1994). Howard Brenton: A Casebook by Ann Wilson". *Theatre Journal*, Vol. 46, No.1., 145-157.

- Foakes, R. A. (2003). *Shakespeare and Violence*. London: Cambridge University Press.
- Fox, J. (2000). The Effects of Religion on Domestic Conflicts. *Terrorism and Political Violence*, 43-63.
- Fuat, S. (2006, Temmuz -). *Şiddet Toplumunda Gençlik, No:16* . Ağustos 15, 2007 tarihinde Marksist Tutum: <http://www.marksisttutum.org> adresinden alındı
- Hay, M., & Roberts, P. (Winter/1979). Howard Brenton: An Introduction and Interview. *Performing Arts Journal, Vol. 3, No. 3*, 135-142.
- Hytner, N. (2005, Haziran 26). I'm Proud of this Play We're Planning - But I'm not Prepared to do Seven Years in Jail for it. *Telegraph*.
- Itzin, C., & Trussler, S. (1981). Petrol Bombs through the Proscenium Arch. *New Theatre Voice of the Seventies: Sixteen Interviews from Theatre Quarterly 1970 - 1980*, 85-97.
- Kauffmann, S. (2006, Nisan 23). *Howard Brenton: A British Firebrand, Lost in Translation*. Haziran 15, 2009 tarihinde The New York Times: http://theater.nytimes.com/2006/04/23/theater/23kauf.html?_r=0&adxnnl=1&pagewanted=all&adxnnlx=1354450747-8TjMaKPndqasp3xjR9yDLg adresinden alındı
- Knowles, A. D. (2003, Mayıs). Memories of England: British Identity and The Rhetoric of Decline in Postwar British Drama 1956-1982. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Austin, Austin, Amerika Birleşik Devletleri: The University of Texas at Austin.
- Langone, J. (1984). *Violence! Our Fastest-Growing Public Health*. Boston & Toronto: Little Brown and Company.
- Larner, D. (1998). Justice and Drama: Historical Ties and 'Thick' Relationships. *Legal Studies Forum Volume 22, Number 1/2/3*, s. 1-19.
- Lutz, J. M. (2004). *Global Terrorism*. New York: Routledge.
- Mitchell, T. (1988). *File on Brenton*. New York: Methuen London Ltd.
- Peacock, K. D. (1991). *Alternative History in Modern British Drama*. London: Greenwood Press.
- Reese, B. (1998, Kasım -). *Interview with Howard Brenton*. Mart 15, 2007 tarihinde Socialist Review Issue: 224: <http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/sr224/contents.htm> adresinden alındı
- Schmidt, B., Scröder, E., & Ingo, W. (2001). *Anthropology of Violence and Conflict*. London: Routledge, s.1-8
- Sierz, A. (2008, Haziran 15). Interview with Howard Brenton. (A. Sierz, Röportaj Yapan)
- Sutherland, R. L., & Woodward, J. L. (1990). *Introductory Sociology, 2nd edition, Philadelphia 1990, s. 317*. Philadelphia: J. B. Lippincott Company.
- Thompson, R. S. (2003). *London: A Reference Guide From the Renaissance to the Present*. New York: Facts On File, Inc.
- Thompson, R. S. (tarih yok).
- Van Steenis, J. (2003, Temmuz -). *About Violence and Democracy: In search for an alternative to democracy*. Mart 15, 2007 tarihinde Down With Any Elite: The road to a Humane Society: <http://members.chello.nl/jsteeenis/index.html> adresinden alındı
- Winkler, C. K. (2006). *In the Name of Terrorism: Presidents on Political Violence in the Post-World War II Era*. New York: State University of New York Press.
- Wu, D. (2000). *Making Plays: Interviews with Contemporary British Dramatists and Directors*. New York: St. Martin's Press.